Список використаних джерел

1. Жулинський М. До людини і світу – з любов'ю // В. Шевчук. Вибрані твори: Роман-балада. Оповідання / Передм. М.Жулинського. – К.: Дніпро, 1989. – С. 5-15.
2. Жулинський М. ...І сповіщає нам голос трави // Шевчук В. Дім на горі / Микола Жулинський. – К., 1983. – С. 468-486.
3. Ігнатенко М.Генезис сучасного художнього мислення / Микола Ігнатенко. –К.: Наукова думка,1986. – 286 с.
4. Лотман Ю.М., Минц Г.Г. Литература и мифология / Ю.М. Лотман, Г.Г. Минц // Труды по знаковым системам. – Тартусскийуниверситет. – 1981. – Вып. 13. – С. 35-55.
5. Мелетинский Е.М. Поэтикамифа / Е.М. Мелетинский. – М.: Наука, 1976. – 407 с.
6. Наєнко М. П'ятиліття українського роману / Михайло Наэнко. – К.: Рад. Письменник, 1985. – 268 с.
7. Онишко О. Реальність химерного / О. Онишко // Вітчизна. – 1982. – №11. – С. 197-200.
8. Пивоварська А. Дім на горі. Розмова з В.Шевчуком / Агнешка Пивоварська // Сучасність. – 1992. – №3. – С. 54-59.
9. Соколова А. Образ міста в міфосистемі Валерія Шевчука (на прикладі роману «Стежка в траві») / Алла Соколова // Слово і час. – 2009. – №11. – С. 89-97.
10. Тарнашинська Л. Прояви ірраціонального та інобуття в прозі Валерія Шевчука //Тарнашинська Л. Презумпція доцільності: Абрис сучасної літературознавчої концептології / Людмила Тарнашинська. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – С. 292-303.
11. Тарнашинська Л. Художня галактика Валерія Шевчука / Людмила Тарнашинська. – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 2001. – 224 с.
12. Шевчук В. Дім на горі: Роман-балада / Валерій Шевчук. – К.: Рад. письменник,1983. – 487 с.

In the article the genre-compositional specific of the novel «Dim na hori» with taking into consideration of mythological part of Veleriy Shevchuk's prose is studied. It is proved that «Dim na hori» is an example of multilayer text, integrity of which is provided mythological conception of cyclic time.

Key words: usage of myths, genre ambivalence, novel as a short story, mythological unit, cyclic time.

УДК 811.161.2-3.09

І. А. Насмінчук

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ПСИХОАНАЛІТИЧНІ ДОМІНАНТИ В ПОВІСТІ «МАМА МАРІЦА» МАРІЇ МАТІОС

У статті досліджуються особливості психоаналітичної рефлексії, розвинутої в новій повісті М. Матіос. Поетика твору аналізується у ракурсі взаємодії особливостей жіночого письма, «соціумного інтер'єру» і сакрального християнського тексту.

Ключові слова: психоаналітичний дискурс, психологічний сюжет, трагічна іронія.

Повість М. Матіос «Мама Маріца» можна розглядати як варіацію на тему аномальної, по своєму хворобливої материнської любові. Твір цілком надається до інтерпретації в контексті психоаналітичного дискурсу в сучасній літературі, тут наявні такі складники художньої психоаналітики, як проекція особистих психічних травм у текст, напруга очікування, недомовленість, наявність архетипів, які мотивують вчинки людей, «позначаються на психічній структурі особистості» [4, с. 96]. К.-Г. Юнг називав архетипи первісними образами, які з самого початку присутні в колективному підсвідомому усього людства [Див.: 7].

«З точки зору аналітичної психології, – вказував В. Даниленко,– творчий процес є ніщо інше, як активізація на підсвідомому рівні первісних образів, що говорять голосами минулого. Якщо особисте підсвідоме заховане мілко, відразу ж під порогом свідомості людини, то колективне підсвідоме не доступне для розуміння і заховане в пам'яті генетичного коду» [1, с. 21]. Саме на колективне підсвідоме, на нашу думку, й опертий зміст аналізованого твору, в анотації до якого зауважено, що «оповідь Марії Матіос про бездонність материнської любові співмірна хіба що з грецькою трагедією чи народним епосом». Ця співмірність виявляє себе на рівні відлуння у підтексті теми Едіпового комплексу. Дослідник Дмитро Дроздовський схильний вважати, що твір виріс ще й на перетині психоаналітичних і біблійних мотивів, він виводить витоки Матіосівського сюжету зі Святого Письма, вбачаючи в образі Маріци (Марії) чітку алегорію «до біблійного імені матері Ісуса Христа. В апокрифах саме Марія була також дружиною Христа» [2, с. 62].

Повість «Мама Маріца – дружина Христофора Колумба» – твір доволі провокативний, оскільки він шокує читача екстравагантністю поведінки головних і другорядних жіночих персонажів: Маріци, яка чинить перелюб із сином, Одарки, що йшла за жінку «до всіх, хто хоче й кому треба» [6, с. 30], Катрі, до якої ясний розум, утрачений по смерті нареченого-афганця, повертався лише у хвилини спілкування з недолугим Христофорчиком. Вже сама назва твору провокує трактувати образ головної героїні неоднозначно. Ця неоднозначність культивується у

тексті натяками, серед яких, на посилену увагу заслуговує такий: «… Одному з них вона була матір'ю. І тільки обом…» [6, с. 47]. Недомовленість, на наш погляд, пов'язана з недостатньою психологічною мотивацією поведінки, що призвела до інцесту.

«Є всі підстави стверджувати, – наголошує Ніла Зборовська, – що у психології жінки формуються материнські риси в зв'язку з переживанням любові до чоловіка. Йдеться <…> не про фізичне, а про *психологічне материнство*, тобто про те, що *ідеальна жінка* стає матір'ю в той момент, коли вона отримує сильний емоційний вплив від чоловіка, в якого закохується» [3, с. 35]. У повісті М. Матіос все відбувається з точністю до навпаки: мати стає дружиною свого сина, причому не в плані психологічному, а фізичному. Має слушність Д. Дроздовський, коли каже: «Не певен, як можна потрактувати цей епізод – як муку і розплату чи як божевілля, але звільнення» [2, с. 62].

Сюжет у «Мамі Маріці» розбудовується на кількох буденних, пересічних подіях. Маріца Нямцу з молдавського містечка Фрунзе Верде виходить заміж за українця Христофора Рибачука на прізвисько Колумб, але дуже скоро стає удовою, Христофор гине в автоаварії. Невдовзі Маріца народжує сина, якого на честь батька теж називає Христофором. Пізніше виявиться, що син внаслідок пологової травми народився неповноцінним. Митарства Маріци з хворою дитиною творять зовнішньо-подієвий каркас повісті. Однак головні акценти переносяться у внутрішній, психологічний сюжет, який авторка дещо навіть переускладнила. Трагічна іронія полягає в тому, що не лише для авторки, а й для героїні її власний внутрішній світ – таємниця, у плині часу вона відгадуватиме, пізнаватиме себе. Спочатку Маріца не сприйняла своєї дитини, вона не відчувала любові до неї, мала навіть якийсь внутрішній спротив щодо маленького живого клубочка. Але з часом зрозуміла, «що її дитина – це насправді – вона сама… Коли вік сина переважив вік батька, Маріца подеколи плуталася думками: котрий із Христофорів насправді зараз сидить перед нею?! Їхня схожість лякала й паралізувала одночасно» [6, с. 33].

Критерієм поведінки Маріци стала не духовність, адже недоля жінки «залишалася поза Божою поміччю і благодаттю» [6, с. 30], і не постулати суспільної моралі, хоч «колективний місцевий осуд міг не тільки спантеличити, але навіть уплинути на подальший хід будь-чийого життя» [6, с. 7]. Таким критерієм стає всепоглинаюча жертовність материнської любові: «Маріца вся залишалася в бідній своїй дитині» [6, с. 34]. Однак ця жертовність не просто безсила, вона абсурдна, бо веде до руйнації мікросвіту мами Маріци. «Поза межами болю», поза стражданням, спричиненим синовим каліцтвом, життя Маріци стає ще більш порожнім і безрадісним. Тому вона навіть у думках не дозволяє собі надовго повертатися у роки «свого неймовірно радісного заміжжя» [6, с. 34], як не дозволяє думати про перспективу інтернату для хворого Христофорчика. «Маріца <…> стирає небезпечні думки. Тоді обмацує голову, груди… ну, все… годі… вона лише на хвилину дала волю своєму розпачу й думанню. Вона просто знесиліла… бо нікому її підтримати… паркан – і той час до часу підпирають, щоб не впав. А вона ж не дерев'яна… а якщо подумати – то їй і впасти ні на кого… та годі… годі… ось зараз вип'є свій корвалол… свої вітаміни» [6, с. 34]. Символом понівеченого життя Маріци стає майський жук, якого вона так необачно розтрощила своїм сандаликом.

Критика спостерегла, що у прозі М. Матіос надзвичайно виразно виписаний топос психологічно травмованої жінки. Травмованість пронизує усі рівні психіки Дарусі («Солодка Даруся»), Лариси («Щоденник страченої»), Петруні («Майже ніколи не навпаки»). Душевна травма Маріци має два складники: втрата чоловіка і страх втрати сина. Серце жінки поділилося на «дві безконечні любові – й подеколи вона думає, що сама травмована не менше, ніж її нещасна дитина і вбитий чоловік» [6, с. 33]. Письменниця фіксує психологічний стан матері, яка, повністю розчинившись у своїй дитині, стерла зі своєї підсвідомості усі сподівання на зміни в особистому житті.

Простір існування Маріци заполонює страх, який асоціюється з сином, точніше, з небезпекою його втрати. «Він виникав нізвідки, раптово, як нізвідки вигулькує в сутінках порожньої дороги силует подорожнього. І ти не знаєш, чи той несподіваний подорожній – твій грабіжник, чи надійний супутник.

Маріца не могла би пояснити, чим вона принадила той жах до себе і де він гніздився в її єстві. Але жах, немовби якась справді жива істота, був у ній скрізь. Набухав, як дріжджове тісто на теплі. І розростався в кожній клітині, немов пухлина. Не болів, не мучив – тільки ріс, щоразу даючи знати про себе прискореним биттям серця» [6, с. 32]. З темою страху безпосередньо пов'язується тема самотності. Шлях остаточного осамітнення героїні досить тривалий. Від часу, коли лікарі продіагностували хворобу Христофора-молодшого, а відтак «навіть близька Христофорова родина все рідше й рідше» [6, с. 17] стала зазирати в Маріцин двір, і до того моменту, коли жителі Мишина, заскочені нечуваною звісткою, стали «переходити на протилежний від Маріци бік вулиці» [6, с. 41], проходить не один рік. В ході розвитку сюжету гнітюче відчуття самотності стає тим мотивом, до якого поступово звикає реципієнт.

Мікросвіт Маріци розглядається на тлі «соціумного інтер'єру» (Я. Голобородько), який є вираженням всезагального неприйняття і осуду. Безцеремонний у своїй поведінці натовп не лише постає детермінуючим чинником людської психології, а й провокує до екзистенційної згуби. Критичну налаштованість героїні і оповідачки щодо загальноприйнятих норм моралі, вироблених цим соціумом, виказують такі роздуми: «Хіба людина часто замислюється над тим, що на світі є такі табу і така правда, яких мало хто потребує? Щоб не сказати – не потребує ніхто» [6, с. 45]; «…Такі повсюдні справедливці ніколи, либонь, не знали, що таке материнська безвихідь і що таке материнська любов у час безвиході» [6, с. 45]. Ніяк не ототожнюючи автора і героя, все ж відчуваємо болючу настійність проблеми соціумної моралі в авторській свідомості. До речі, в автоінтерптетації свого твору

Марія Матіос це потверджує. В її новому романі «Вирвані сторінки з автобіографії» знаходимо рядки про те, що в письменницькому «загашникові» авторки є аж два записи про жінок, яким судилася доля Маріци. «Нещодавно я дізналася, – пише вона, – що одна із знайомих мені Маріц зробила спробу самогубства – свого і нещасного свого сина.

І декому повертається язик сказати, що це мелодрама?! Що це сентиментальність? Це життя. Дуже жорстоке і немилосердне. У книжці я милосердніша – я написала смерть Маріці, бо навіть моя уява плакала кривавими слізьми від реальних знань про щоденне життя цієї жінки, в дуже обмеженому ареалі існування. <…> Уявімо продовження драми цієї жінки *в майже замкнутому просторі, помножене на брудний людський домисел і невиправданий осуд…*» [5, с. 327] (підкресл. наше – *І.Н.*).

Психоемоційні процеси в душі героїні відбиває сакральний простір її помешкання. Спочатку, коли Маріца почувалася щасливою за своїм Христофором і була сповнена вітальної енергії, вона «відкривала навстіж двері з кімнати і в комору, ставала обіч діжок із мукою, цукром чи салом, бралася обіруч за крижі, і, наспівуючи почуту мелодію, із заплющеними очима колисалася в такт музики…» [6, с. 8]. Цей широкий світ героїні звужується до двадцяти чотирьох квадратних метрів квартири-«хрущоби», коли на неї звалюється невимовне горе. Більше того, не маючи сил боротися з нападами непогамовної агресії, які все частіше стали переслідувати її дитину, Маріца «замовила в хату дерев'яні двері з оббивкою із бляхи. Вікна у відведеній синові кімнаті заґратувала, а дерев'яне ліжко намертво прибила до підлоги» [6, с. 18], прицвяхувавши, по суті, і своє єство до цього нестерпного простору, духовно ізолювавши себе у глухому куті безвиході. Характеристика кімнати-в'язниці для сина семантизується у психологічне окреслення образу головної героїні: «Змаліла душа її билася між гратами грудей» [6, с. 41].

Характеротворчу функцію у повісті виконують і описи художнього часу, вони також відбивають емоційні процеси в душі Маріци, яка проживає свої дні у постійній неузгодженості з часом. Її особистий час жорстко окреслений рамками з перевагою таких темпоральних понять, як ні*ко*ли і н*і*коли. «Вона ніколи не є насправді наодинці. Їй завжди ніколи. Вона завжди похапцем вмивається, одягається.

Вона й живе похапцем, немовби кудись біжить чи щось наздоганяє.

Тільки дитину свою любить так, ніби робить останній вдих. Нібито ніколи не дихала післядощовою свіжістю чи різкістю вітру.

Вона свіжості життя так ніколи й не відчула, а вже їй і ніколи» [6, с. 38].

Як спосіб звільнення «з-під гніту непосильної для неї брили» [6, с. 46] витрактуваний суїцидний вчинок Маріци. Вкладаючись у рамки реалістичної естетики, фінал твору тяжіє до трансцендентних вимірів. Враження поруйнованості колись багатого внутрішнього світу героїні містять у собі елементи характерної християнської лексики, вжитої письменницею у заключних рядках повісті. Вражаючими є образи «розіп'ятої на водному хресті Маріци» [6, с. 44], запечатаних «піском і риб'ячою лускою» [6, с. 46] уст, кривавих жіночих ран [6, с. 46] тощо. Кульмінаційна розв'язка містить романтичну концепцію поєднання у потойбіччі з рідним краєм: «Це музика рятівного їй Фрунзе Верде. Музика проситься зараз не в танець – а в голосіння, що таки наздоганяють бездиханну Маріцу навіть під товщею всюдисущої води…

…Давно не бачена її батьківщина ось-ось вирине за цим останнім гостролезим валуном – і більше не відпустить із цупких своїх обіймів» [6, с. 47].

Отже, «Мама Маріца» – ще один зразок фемінного тексту, де знову порушується проблема травматичного жіночого досвіду, артикулюється той психоемоційний дискомфорт, в якому перебуває жінка-мати, позбавлена розуміння і співчуття з боку оточення.

Список використаних джерел

1. Даниленко В. У пошуках демонічної жінки (архетип Аніми в пізніх повістях Валерія Шевчука) / Володимир Даниленко // Слово і час. – 2000. – №2. – С. 21-24.
2. Дроздовський Д. Український жоржсандизм XXI століття / Дмитро Дроздовський // Дивослово. – 2009. – №2. – С. 61-62.
3. Зборовська Н. Жіноче письмо на порубіжжі віків (Леся Українка, Оксана Забужко) / Ніла Зборовська // Слово і час. – 2004. – №2. – С. 32-38.
4. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / [авт.-уклад. Ю.І. Ковалів]. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – Т. 1. – 608 с.
5. Матіос М. Вирвані сторінки з автобіографії / Марія Матіос. – Львів: ЛА «Піраміда», 2010. – 368 с.
6. Матіос М. Москалиця; Мама Маріца – дружина Христофора Колумба / Марія Матіос. – Львів: ЛА «Піраміда», 2008. – 64 + 48 с.: іл.
7. Юнг К.-Г. Психологія і поезія / Карл-Густав Юнг // Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. / [за ред. М.Зубицької]. – Львів: Літопис, 1996. – С. 91-108.

In the article, the features of psycho-analytical reflection, developed in a new narrative by M.Matios. Poetics of this work is analyzed in the perspective of features of female writing, «social interior» and sacral Christian text interaction.

Key words: psycho-analytical discourse, psychological plot, tragic irony.